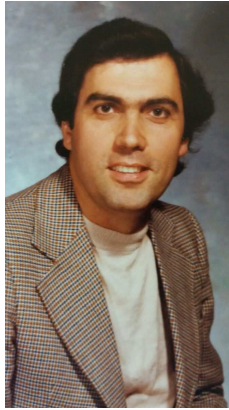

Βιογραφικό Σημείωμα
του
Αντώνη Δ. Μαγγανά
Καθηγητή Τομέα Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου

Βιογραφικό (προσωπικό)

Το αν αποφάσισα να σταματήσω για λίγο ώστε να μαζέψω τις αναμνήσεις μου είναι για δύο λόγους: Πρώτον, για να γνωρίζουν τα παιδιά μου ένα κομμάτι από την πορεία μου μέχρι σήμερα (8-2-2010). Δεύτερον, το χρωστώ στους φοιτητές μου, οι οποίοι με τον ένα ή τον άλλο τρόπο (με τη συμμετοχή τους στις έρευνες και στα μαθήματά μου, βοηθώντας να εφαρμοσθεί δυναμικά η σωκρατική διδασκαλία) με βοήθησαν σημαντικά και καθοριστικά στη σταδιοδρομία μου.

Η απόφαση να ασχοληθώ με το Ποινικό Δίκαιο και την Εγκληματολογία οριστικοποιήθηκε όταν βρέθηκα στη Σούδα της Κρήτης, μετά από μετάθεση (δυσμενή) κατά τη θητεία μου στο Ναυτικό και λόγω των πολιτικών φρονημάτων του Πατέρα μου (ανήκε στο ΕΑΜ Χίου στην Κατοχή και φυλακίσθηκε μετά το Β΄ Παγκόσμιο στη Σύρο). Λόγω του Πτυχίου Νομικής και παρά το ότι ήμουν απλός ναύτης διορίσθηκα Προϊστάμενος του Γραφείου Δικαστικών Υποθέσεων του Ναυστάθμου Κρήτης. Εκεί λοιπόν ήλθα σε άμεση επαφή με το ποινικό μέσω υποθέσεων μαστροπείας νεαρής κοπέλας από υπαξιωματικό (Τσ), τροχαίων (Κυ, Μι) κλοπών, ναρκωτικών, σωματικών βλαβών (Πα) και άλλων αδικημάτων. Όταν η υπόθεση φαινόταν ενδιαφέρουσα όριζα τον εαυτό μου γραμματέα της προανάκρισης κοντά στον αξιωματικό που όριζα ως υπεύθυνο. Το γεγονός ότι ήμουν απλός ναύτης καθώς και η τάση που είχα κληρονομήσει από τον Πατέρα μου να μην κάνω διακρίσεις μεταξύ των ανθρώπων αλλά αντίθετα να πλησιάζω τους απλούς ανθρώπους, ενώ ταυτόχρονα με απωθούσε κάθε μορφή κατάχρησης εξουσίας με έφερναν κοντά στους κατηγορούμενους και δεν κρύβω ότι επίτηδες άφηνα να φανεί κάθε μορφή κατάχρησης εξουσίας είτε από τον (προαγωγό) υπαξ/κο προς την κοπέλα, είτε από την αστυνομία κατά τη διαπίστωση τροχαίου, είτε κατά την προσαγωγή στο αστυνομικό τμήμα. Τότε εδραιώθηκε η πεποίθησή μου ότι δεν χρειάζεται καμία μορφή βίας κατά τη διάρκεια της ανάκρισης στον κατηγορούμενο. Με τις κατάλληλες ερωτήσεις και το διάλογο μπορείς συχνά να ανακαλύψεις τι πράγματι συνέβη.

Έχοντας λοιπόν αποκρυσταλλώσει την επιθυμία μου να ασχοληθώ με το Ποινικό Δίκαιο και την Εγκληματολογία αλλά γνωρίζοντας ότι πραγματική μου επιθυμία ήταν να διδάξω και όχι να ασκήσω τη δικηγορική πρακτική ή και την καριέρα του δικαστή, αποφάσισα να συνεχίσω τις σπουδές μου σε μεταπτυχιακό και διδακτορικό επίπεδο. Λόγω της επαφής μου με τη γαλλική κουλτούρα (οι γονείς μου δούλευαν στο Γαλλικό Ινστιτούτο και εγώ μεγάλωσα έχοντας την τύχη να είμαι σε επαφή με το ζεύγος Octave - Melpo Merlier, γράφτηκα στο Πανεπιστήμιο Paris II Pantheon για το DES en Sciences Criminelles. Η διπλωματική μου εργασία έγινε υπό την επίβλεψη του Καθηγητή R. Vouin στο Ποινικό Δίκαιο, και είχε ως θέμα την άγνοια του νόμου (νομική πλάνη) στο ελληνικό και γαλλικό ποινικό δίκαιο. Παράλληλα σε δύο άλλα μαθήματα ανέλαβα ερευνητικές εργασίες και πήρα τις πρώτες μου συνεντεύξεις από τους γιατρούς του Κέντρου αποτοξίνωσης Marmottan στο Παρίσι.

Μόλις τελείωσα το μεταπτυχιακό μου αποφασίσαμε με τη σύζυγό μου να μεταναστεύσουμε στον Καναδά, ώστε να κάνω εκεί το διδακτορικό μου δουλεύοντας παράλληλα. Λόγω της γαλλικής γλώσσας, αποφασίσαμε να πάμε στην Επαρχία του Κεμπέκ. Τόσο ο Καναδάς όσο και το Κεμπέκ μάς δέχτηκαν με ανοιχτές αγκάλες. Μόλις φτάσαμε στο Μοντρεάλ, πήγα αμέσως στη Σχολή Εγκληματολογίας όπου συνάντησα το «ιερό τέρας» τον Καθηγητή Denis Szabo. Μου πρότεινε τότε: α) όσον αφορά το διδακτορικό και επειδή ήμουν κυρίως νομικής κατάρτισης και η Σχολή Εγκληματολογίας ήταν κοινωνιολογικής κατεύθυνσης θα έπρεπε για ένα χρόνο να παρακολουθήσω ορισμένα μαθήματα, β) όσον αφορά την εργασία μου πρόσφερε μια θέση ερευνητικού βοηθού (research assistant) σε έρευνα που έκανε ο ίδιος και μια θέση βοηθού σε έρευνα του ΟΗΕ. Σταθμίζοντας τα πράγματα είδα ότι δεν υπήρχαν ρεαλιστικές δυνατότητες να τελειώσω το διδακτορικό μου σύντομα. Εξάλλου δεν ένοιωθα την ανάγκη για ένα δεύτερο μεταπτυχιακό. Με την προτροπή ενός φίλου του κουινιάδου μου αποφασίσαμε να μεταφερθούμε στην Πόλη του Κεμπέκ και να έλθω σε επαφή με το εκεί γαλλόφωνο Πανεπιστήμιο Laval. Γράφτηκα κατ'ευθείαν στο διδακτορικό στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου. Μέχρι να μου δοθεί η ευκαιρία να προσληφθώ ως Charge de Cours έπρεπε να βρω κάποια δουλειά. Τότε κατάλαβα πόσο προχωρημένη ήταν η κοινωνία του Καναδά και ειδικότερα του Κεμπέκ στον κοινωνικό τομέα. Κατ'αρχάς παρά το ότι ήμουν μετανάστης εθεωρούμην ως καναδός πολίτης, χωρίς καμία διάκριση εις βάρος μου. Το 1975 ασχολήθηκα με δύο δουλειές. Στη μια έγινα μέλος μιας επταμελούς ομάδας ανέργων νέων που περιόδευε κάθε βδομάδα σε οίκους ευγηρίας με σκοπό να βοηθήσει, να ενισχύσει ηθικά αλλά και να διασκεδάσει ανθρώπους τους οποίους οι δικοί τους είχαν σχεδόν ολοκληρωτικά εγκαταλείψει. Στη δεύτερη προσλήφθηκα ως έκτακτος σε ένα δημοτικό σχολείο για παιδιά δυσλειτουργικών οικογενειών για να φροντίζω τα παιδιά κατά την ώρα της μεσημβρινής διακοπής (1 ½ ώρα). Εκεί μου δόθηκε η ευκαιρία να συμμετάσχω στην πλαισίωση των παιδιών, στη δημιουργία και μελέτη των ατομικών φακέλων για κάθε παιδί, στον εντοπισμό των προβλημάτων και τον χειρισμό καταστάσεων κρίσης. Εκεί είδα πόσο δύσπιστα ήταν αυτά τα παιδιά, τι μεγάλη ανάγκη για στοργή είχαν και πόσο δύσκολο ήταν να κερδίσουν την εμπιστοσύνη τους.

Κλήθηκα να δώσω το πρώτο μου μάθημα στο Πανεπιστήμιο Laval το φθινοπωρινό τρίμηνο του 1976 στο Γενικό Ποινικό Δίκαιο. Αυτή ήταν και η πρώτη μου επαφή με το αγγλοσαξονικό ποινικό δίκαιο αφού η εμπειρία μου μέχρι τότε ήταν με ηπειρωτικά δίκαια, όπως το ελληνικό και το γαλλικό. Τότε αντιλήφθηκα ορισμένα πράγματα... Ήταν καλό για μένα το ότι ο Καναδάς αν και χώρα του αγγλοσαξονικού δικαίου είχε Ποινικό Κώδικα. Ήταν καλό το ότι είχα να διδάξω στα γαλλικά (πράγμα πιο εύκολο

για μένα) ένα δίκαιο ουσιαστικά αγγλοσαξονικό με όλη του τη βιβλιογραφία στα αγγλικά. Παρόλα αυτά, τα επίσημα κείμενα και οι αποφάσεις του Ανωτάτου Καναδικού Δικαστηρίου ήταν και στις δύο γλώσσες, πράγμα ιδιαίτερα χρήσιμο για μένα. Κυρίως, όμως, αντιλήφθηκα ότι οι διαφορές μεταξύ των δύο δικαίων εντοπίζονταν στον τομέα της ποινικής δικονομίας όπου το αγγλ/κο είναι πολύ πιο μπροστά όπως και στο δίκαιο της απόδειξης, εφόσον βάση του είναι ο σεβασμός των ατομικών δικαιωμάτων και το τεκμήριο της αθωότητας. Αντίθετα, ως πιο θεωρητικό, το ηπειρωτικό δίκαιο έχει καλλιεργήσει περισσότερο το ουσιαστικό ποινικό δίκαιο. Αποφάσισα λοιπόν να αλλάξω το θέμα του διδακτορικού μου που αφορούσε τα δικαιώματα του κατηγορουμένου σε κάτι πιο προσιτό για μένα: τη νομική πλάνη στο καναδικό ποινικό δίκαιο. Παράλληλα συμμετείχα ως ερευνητικός βοηθός με τον Καθηγητή Gilles Letourneau στην έρευνα σχετικά με τη βία στον αθλητισμό, η οποία κατέληξε στη δημοσίευση τριών άρθρων (La tolerance du droit penal et sportif à l'égard des sports violents, Revue Cahiers de Droit, Univ. Laval, La legalite des sports violents, Revue Canadienne du Barreau, Videotape evidence in trials for sport violence, Osgoode Hall Law Journal).

Το Σεπτέμβριο του 1977, μετά από εκλογή μου, διορίστηκα καθηγητής (professeur adjoint) ποινικού δικαίου με διδασκαλία του γενικού και του ειδικού (εγκλήματα κατά του προσώπου) ποινικού δικαίου. Το 1979, σε συνεργασία με τη συνάδελφο Gisele Cote-Harper, δημοσιεύσαμε το βιβλίο Principes du Droit Penal, το οποίο εμπλουτίστηκε στη συνέχεια ώστε να συμπεριλάβει και τους λόγους που αίρουν τον άδικο χαρακτήρα της πράξης και τον καταλογισμό (defences) (Droit Penal Canadien, 1989, σε συνεργασία και με τον Jean Turgeon). Στο βιβλίο αυτό έκανε μια αρκετά θετική βιβλιοκριτική ο Marc Ancel (Revue de sciences criminelles et de droit penal compare), τον οποίο συνάντησα στο Συνέδριο της American Society of Criminology, στο Μοντρεάλ. Για τις ανάγκες του μαθήματος «Εγκλήματα κατά του προσώπου» εξέδωσα σημειώσεις στο Πανεπιστήμιο.

Κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας μου είχα την τύχη να χρησιμοποιήσω τις πολύ σημαντικές Έρευνες και Πορίσματα της Επιτροπής Μεταρρύθμισης του Δικαίου του Καναδά (Law Reform Commission). Τότε πραγματικά μπορούμε να πούμε ότι υπήρξε η χρυσή εποχή για το Ποινικό δίκαιο και την Εγκληματολογία που οφειλόταν στις ακόλουθες συγκυρίες:

α) Στις εκτεταμένες και ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες έρευνες και πορίσματα της Επιτροπής Μεταρρύθμισης του Δικαίου που αφορούσαν θέματα ουσιαστικού ποινικού δικαίου, ποινικής δικαιοσύνης, αντεγκληματικής πολιτικής σε συνδυασμό με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

β) Στις σημαντικές αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Καναδά (Morgentaler, Pappajohn Sault St-Marie).

γ) Στις εργασίες της ιδιαίτερα δραστήριας Σχολής Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου του Μόντρεαλ, υπό την κατεύθυνση των Καθηγητών Denis Szabo, Andre Normandeau και Maurice Cusson.

δ) Στα Πορίσματα άλλων σημαντικών Επιτροπών, όπως για τη σεξουαλική κακοποίηση παιδιών (Badgley Report) ή την πορνεία (Fraser Report) τόσο στον Καναδά όσο και στο Κεμπέκ, (Επιτροπή για το οργανωμένο έγκλημα CECO).

Με βάση όλο αυτό το πλούσιο υλικό μπόρεσα να συμμετάσχω σε διάφορες δραστηριότητες, όπως στις εικονικές δίκες (ως μέλος της διεπιστημονικής ομάδας υπό το συντονισμό του Καθηγητή Paul Mikaleff) για την ευθανασία παιδιών με σοβαρά και μη αναστρέψιμα προβλήματα υγείας (ως δικηγόρος της πλευράς ότι

έπρεπε να τα κρατήσουμε στη ζωή) και την άμβλωση, να διοργανώσω με τους φοιτητές μου μια εικονική δίκη για βιασμό (Pappajohn) όπου οι φοιτητές έκαναν εξαιρετική δουλειά (υπάρχει σε μεταγλωτισμένο video), καθώς και να συμμετάσχω σε διάφορα Συνέδρια της Επιτροπής Μεταρρύθμισης του Δικαίου στην Ottawa.

Παράλληλα με τη διδασκαλία ασχολήθηκα με τους κρατούμενους, ως αντιπρόεδρος στην αρχή, και ως πρόεδρος μετά, του Ομίλου για την Προστασία των δικαιωμάτων των κρατουμένων. Διοργανώσαμε μάλιστα Συνέδριο για τα δικαιώματά τους με τη συμμετοχή και ομιλίες κρατουμένων. Είχα την τύχη τότε να είναι Διευθυντής της φυλακής του Κεμπέκ (Orsainville) ο Gilles Blanchard σπάνιος άνθρωπος με ταλέντο και πολλές ικανότητες. Μου δημιουργήθηκε τότε η ιδέα να δώσω ένα μάθημα ποινικού δικαίου στους κρατούμενους πράγμα που το Πανεπιστήμιο αγκάλιασε και ενίσχυσε δίνοντάς μου βοηθό για το μάθημα και διευκολύνοντας τις διαδικασίες για τους κρατούμενους. Ήθελα το μάθημα να δίδεται στο Πανεπιστήμιο και όχι στη φυλακή, όπως κι έγινε. Η πανεπιστημιακή κοινότητα, πλην λίγων εξαιρέσεων, αλλά και η πόλη του Κεμπέκ δέχτηκαν πολύ θετικά αυτή την πρωτοβουλία. Μάλιστα στο τελευταίο μάθημα ένας από τους καλλίτερους φοιτητές - κρατούμενους με πλησίασε και μου είπε: «Κύριε Μαγγανά, εάν ήξερα αυτά που ξέρω τώρα δεν θα είχα μπει φυλακή». Η εμπειρία αυτή δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Revue Penitenciaire et de Droit Penal*. Μετά από αυτό το μάθημα που ζητήθηκε να δώσω διάλεξη στο Παιδαγωγικό Συνέδριο που διενήργησε το Πανεπιστήμιο Laval με θέμα «Η χρήση της Σωκρατικής (διαλεκτικής) μεθόδου διδασκαλίας σε μία ετερογενής ομάδα».

Το 1985 είχα την τύχη, μετά από πρόσκληση του συναδέλφου Pierre Landreville, να συμμετάσχω στο panel για τα 25 χρόνια της σχολής Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου του Μοντρεάλ μαζί με τον Louk Hulsman, ο οποίος καταχειροκροτήθηκε από τους φοιτητές υποστηρίζοντας τις ήπιες θέσεις του ενώ εμένα οι φοιτητές με 'τάραζαν' στις ερωτήσεις αφού είχα υποχρεωθεί από τον Pierre να υποστηρίξω τη θέση ότι το Κράτος πρέπει να κρατήσει το δικαίωμα να επιβάλλει ποινές σε ορισμένες περιπτώσεις. Το θέμα του Συνεδρίου ήταν «Το δικαίωμα του Κράτους να τιμωρεί» (*Le doit de l'Etat de punir*). Οι θέσεις που υποστήριξα ήταν ότι το Κράτος πρέπει να διατηρεί το δικαίωμα να επιβάλλει, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όπως στους πολύ-υποτρόπους που δείχνουν συνειδητά περιφρόνηση για την κοινωνική τάξη, εκείνους στους οποίους χρειάζεται ένα 'traitement choc' για να αντιληφθούν ορισμένα πράγματα (όπως ο άνδρας που γυρίζοντας από τη δουλειά και θέλοντας να παρακολουθήσει τα σπορ στην τηλεόραση αδειάζει το τσουκάλι με το καυτό περιεχόμενο του στο κεφάλι της γυναίκας του, διότι δεν υπακούει στις 'διαταγές' του να σταματήσει να μαγειρεύει για να ακούει καλλίτερα την τηλεόραση), ή τέλος στους προνομιακούς παραβατικούς, όπως τον μεθυσμένο οδηγό που οδηγεί το 4X4 αυτοκίνητό του, ανεβαίνει στο πεζοδρόμιο και 'θερίζει' τρία άτομα που περιμένουν ανύποπτα στη στάση του λεωφορείου. Στις τελευταίες αυτές περιπτώσεις δεν πρόκειται για κάποιο 'φουκαρά' εγκληματία που μπορεί να βρίσκεται σε κατάσταση ανάγκης αλλά για κάποιον που έχει οικονομική ισχύ πράγμα που τον κάνει να περιφρονεί τους συνανθρώπους του και τους κανόνες της κοινωνικής συμβίωσης (Η ανακοίνωση δημοσιεύτηκε στο περιοδικό "Cahiers de Droit" του Πανεπιστημίου Laval).

Το 1982 το Πανεπιστήμιο μου ανέθεσε την προεδρία της Επιτροπής φοιτητικών υποθέσεων του Πανεπιστημίου, αφού για τρία χρόνια πριν ήμουν μέλος αυτής της Επιτροπής. Το 1985 ο Πρύτανης μού πρότεινε τη θέση του Ombudsman του

Πανεπιστημίου που δημιουργήθηκε τότε. Αμφιταλαντεύθηκα λίγο βέβαια και αρνήθηκα τελικά διότι θα έπρεπε να αφήσω τη διδασκαλία που για μένα ήταν κάτι ιερό.

Το 1986 και 1987 δίδαξα παράλληλα και στο Πανεπιστήμιο της Ottawa ως Επισκέπτης Καθηγητής. Τότε διαγνώσθηκε η ασθένειά μου, η οποία επέφερε σημαντικές αναταράξεις και ανατροπές - αναθεωρήσεις τόσο στην επαγγελματική όσο και στην προσωπική μου ζωή. Ήταν πλέον αδύνατο (λόγω κλιματικών συνθηκών, μετακινήσεων κ.λπ.) να συνεχίσω να εργάζομαι στον Καναδά. Τότε ελήφθη η απόφαση να επιστρέψω στην Ελλάδα και να παραμείνω με τους γονείς και την αδελφή μου. Βέβαια, το να σταματήσω να προσφέρω στους φοιτητές και στην έρευνα ισοδυναμούσε για μένα πνευματικό (και ίσως όχι μόνο) θάνατο. Τότε βρέθηκε η θέση στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Η εμπειρία στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

Το πρώτο βιβλίο που βγάλαμε ήταν οι εργασίες των φοιτητών (κυρίως συνεντεύξεις) με εκδιδόμενα άτομα. Στο τέλος του βιβλίου υπήρχαν οι απαντήσεις στο ερωτηματολόγιο που διανεμήθηκε στον κόσμο για τη στάση τους απέναντι στην πορνεία. Με το θέμα αυτό είχα ασχοληθεί από τον Καναδά με την αναλυτική παρουσίαση του Πορίσματος της Επιτροπής Fraser. Το βιβλίο αυτό εκδόθηκε από τις εκδόσεις Παπαζήση. Οι φοιτητές/τριες έδειξαν μεγάλο ενθουσιασμό καθώς και πνεύμα πρωτοβουλίας, διεξάγοντας ορισμένες εξαιρετικές συνεντεύξεις.

Το δεύτερο βιβλίο βγήκε σε συνεργασία με την Καθηγήτρια Βάσω Αρτινοπούλου. Το κομμάτι μου αφορούσε την κακοποίηση παιδιών, θέμα και αυτό προσφιές και επίκαιρο αφού αναφερόταν στο Πόρισμα της Επιτροπής Badgley που είχα αναλύσει) αλλά και αποφάσεις σημαντικές του Ανωτάτου Δικαστηρίου Καναδά και ΗΠΑ (Θυματολογία, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη). Ήταν ακόμα ο «χρυσός αιώνας» για το Ποινικό Δίκαιο και την Εγκληματολογία στον Καναδά και οι Δικαστές του Ανωτάτου Δικαστηρίου έδειξαν μεγάλη ευαισθησία για σοβαρά κοινωνικά θέματα, χρησιμοποιώντας στις αποφάσεις τους τα Πορίσματα σημαντικών Επιτροπών που είχαν ασχοληθεί με τα ζητήματα αυτά. Έχοντας την εμπειρία όλων αυτών των αποφάσεων αποκάλεσα την Καναδική Ποινική Δικαιοσύνη ως «κοινωνικά ευαισθητοποιημένη δικαιοσύνη» (υποθέσεις Rodriguez, Finta, Lavallee, Kerr, Woo, Little Sisters, Skinner, Dagenais, τελείως ενδεικτικά), υπό την έννοια ότι δεν περιορίζονταν σε μια «τεχνική» νομική ανάλυση αλλά λειτουργούσαν διεπιστημονικά λαμβάνοντας υπ' όψιν στατιστικές, Πορίσματα ερευνών και άλλα στοιχεία από διάφορες Επιστήμες.

Το επόμενο βιβλίο ήταν το «Ειδικά θέματα που αφορούν την κακοποίηση παιδιών σε Καναδά και ΗΠΑ» στις εκδόσεις Α.Σάκκουλα. Στο βιβλίο περιλαμβάνονταν διάφορες αποφάσεις των Ανωτάτων Δικαστηρίων των δύο χωρών που αφορούσαν το ιδιαίτερα επίκαιρο (τότε) ζήτημα της σεξουαλικής (κυρίως) κακοποίησης των παιδιών. Πρέπει να τονισθεί εδώ ότι οι αποφάσεις αυτές, εκτός του ποινικού μέρους με τις κατηγορίες βάσει συγκεκριμένων άρθρων της ποινικής νομοθεσίας, αφορούσαν ιδιαίτερα τη σύγκρουση βασικών και θεμελιωδών δικαιωμάτων του ατόμου τα οποία βάζουν, συχνά, φρένο στην άσκηση μιας αποτελεσματικής (αλλά μερικές φορές ανεξέλεγκτης) αντεγκληματικής πολιτικής. Για παράδειγμα, σε μια περίπτωση δημοσιοποίησης των στοιχείων που αφορούσαν υπόθεση αιμομιξίας

συγκρούστηκαν, το δικαίωμα του κοινού στην πληροφόρηση με το δικαίωμα του θύματος στο σεβασμό της ιδιωτικής του ζωής.

Ακολούθησε η δημοσίευση των πορισμάτων της Έρευνας που κάναμε με τον Καθηγητή Γρηγόρη Λάζο «Κοινωνικές αξίες παραβατικών και μη παραβατικών (εκδόθηκε από το Πάντειο Πανεπιστήμιο και περιλαμβάνεται στο Σύγγραμμα «Το Εγκληματικό φαινόμενο στην πράξη»). Η έρευνα στηρίχθηκε στο ερωτηματολόγιο των Soucy και Monteggiani του Κεμπέκ στο οποίο προστέθηκαν μερικές νέες ερωτήσεις. Αφορούσε το πώς αποτιμούσαν οι ερωτώμενοι τις διάφορες κοινωνικές αξίες, όπως το να αισθάνεται κανείς άνετα με τον εαυτό του, να τον σέβονται οι άλλοι, να έχει φίλους που να εμπιστεύεται, να διαθέτει χρήματα, αυτοκίνητο, πολιτιστικές δραστηριότητες κοκ. Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε σε κρατούμενους/ες, απόφοιτους/ες Πανεπιστημίου και φοιτητές/τριες. Δεν υπήρξαν σημαντικές διαφοροποιήσεις στις απαντήσεις πράγμα που μας οδήγησε στο συμπέρασμα ότι είμαστε όλοι «δυνάμει παραβατικοί». Η μόνη σημαντική διαφοροποίηση που υπήρξε ήταν ότι οι κρατούμενοι έδωσαν μεγαλύτερη σημασία στις αξίες που σχετίζονται με τα υλικά αγαθά και μικρότερη στην αξία «πολιτισμός». Μπορέσαμε να δημιουργήσουμε έτσι ένα κλάσμα όπου αριθμητής είναι η έφεση για εργασία και παρονομαστής η επιθυμία να έχει κάποιος και να ξοδεύει χρήματα. Όσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμητής (η έφεση για δουλειά) τόσο μικρότερες είναι οι πιθανότητες να περάσει κάποιος στην παραβατικότητα.

Τότε μου δημιουργήθηκε η ιδέα να παρουσιάσω τις διάφορες νομοθεσίες μέσα από πραγματικά παραδείγματα - δικαστικές αποφάσεις. Με τον τρόπο αυτό η νομοθεσία θα γίνονταν πιο ενδιαφέρουσα και προσίτη για τον πολίτη. Μάλιστα στους δύο πρώτους Κώδικες θεώρησα ότι ήταν προτιμότερο να μπει πρώτα η περίπτωση και μετά να ακολουθήσει το κείμενο του νόμου. Και αυτό έγινε για να προσελκύσουμε τον πολίτη ο οποίος είναι αρνητικός απέναντι στα, συχνά, τεχνικά νομοθετικά κείμενα. Έτσι ξεκινήσαμε τον «Ποινικό Κώδικα για τον Πολίτη» σε συνεργασία με το Γρηγόρη Λάζο. Ακολούθησε ο «Αστικός Κώδικας για τον Πολίτη - Οικογενειακό Δίκαιο» σε συνεργασία με τον Δρα Παναγιώτη Παπαϊωάννου, και τα δύο στις Εκδόσεις Παπαζήση. Πρόκειται ουσιαστικά για μια προσπάθεια «εκδημοκρατισμού της γνώσης» όπως την αποκάλεσε η Ξένη Φύλα σε εφημερίδα της Χίου. Αργότερα εκδόθηκαν με τον ίδιο τρόπο «η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων» σε συνεργασία με την Λίλα Καρατζά στις Εκδόσεις της Νομικής Βιβλιοθήκης εφ' όσον είχα πλέον αρχίσει να συνεργάζομαι με αυτόν τον Εκδοτικό Οίκο. Επέλεξα την Ευρωπαϊκή Σύμβαση, γιατί την θεώρησα ως ένα ιδιαίτερα σημαντικό κείμενο για τους πολίτες που έπρεπε να δοθεί και να παρουσιασθεί με εύληπτο και προσίτο τρόπο. Η ανάλυση των υποθέσεων που πολλές φορές μπορεί να ξεπερνούσαν τις 100 σελίδες, γινόταν σε δύο έως πέντε σελίδες και παρουσιαζόταν με τρόπο όσο το δυνατό πιο κατανοητό.

Τελευταίο κείμενο αυτής της προσπάθειας υπήρξε ο «Κώδικας Οδικής Κυκλοφορίας» σε συνεργασία πάλι με την Λίλα Καρατζά.

Στον ερευνητικό Τομέα έγιναν οι ακόλουθες έρευνες:

α) Έρευνα για την αποτίμηση των ποινών από την κοινή γνώμη (σε συνεργασία με Γρ. Λάζο, Στ. Παπαμιχαήλ, Μ. Ζάννη). Με βάση 40 πραγματικές περιπτώσεις δίνονταν παράλληλα ένας πίνακας με τις ποινές που προβλέπονταν για όλες τις περιπτώσεις. Οι ερωτώμενοι έπρεπε να επιλέξουν από τον πίνακα των ποινών α) εκείνη που πίστευαν ότι προβλέπει η νομοθεσία και β) εκείνη που οι ίδιοι θα επιθυμούσαν για τη συγκεκριμένη πράξη. Μετρήθηκε με τον τρόπο αυτό το ποσοστό αυτών που γνωρίζουν την ποινή που όπως αναμενόταν ήταν πολύ μικρό πράγμα που σημαίνει ότι η άγνοια των νόμων όσον αφορά τις ποινές που προβλέπονται είναι πολύ

εκτεταμένη. Ως προς το δεύτερο σημείο, ποια ποινή θα επιθυμούσαν, κατ' αρχάς επαληθεύτηκαν οι αμερικανικές έρευνες από τις οποίες προκύπτει ότι ο κόσμος είναι πολύ πιο ελαστικός για τα αδικήματα κατά της περιουσίας (δωροδοκίες, πλαστογραφίες εγγράφων, κλοπές, απάτες) σε σχέση με τα εγκλήματα βίας. Έγινε όμως μια σημαντική διαπίστωση. Στο θέμα των ναρκωτικών ένα ποσοστό πάνω από 90% των ερωτηθέντων θεωρούν υπερβολικά αυστηρή την ελληνική νομοθεσία αφού επιθυμούν ποινές ελαφρύτερες από αυτές που προβλέπει η νομοθεσία. Πολλοί που διάβασαν τα αποτελέσματα της έρευνας τα συνέδεσαν με το εκτεταμένο ποσοστό της διαφθοράς (Καθηγητής Κώστας Μπέης στην Ελευθεροτυπία) (Η έρευνα δημοσιεύτηκε στην Ποινική Δικαιοσύνη και στο σύγγραμμα «Το Εγκληματικό Φαινόμενο στην πράξη»).

β) «Ανακοίνωση πληροφοριών που αφορούν τρίτους» (καταγγελία - κατάδοση) (σε συνεργασία με Γρ. Λάζο, Ν. Γαβαλάκη, Μ. Ζάννη). Στην έρευνα αυτή ρωτήθηκε το κοινό κατά πόσο ήταν διατεθειμένο να ανακοινώσει πληροφορίες που αφορούσαν τρίτα άτομα. Ένα ποσοστό 52% ήταν αρνητικοί, ενώ 48% ήταν θετικοί. Οι περιπτώσεις στις οποίες τα άτομα στην πλειονότητά τους ήταν υπέρ της ανακοίνωσης, αφορούσαν την κακοποίηση παιδιών ή την ύπαρξη μεταδοτικών ασθενειών όπως το AIDS.

γ) «Μεταξύ δικαίου και ηθικής» (σε συνεργασία με Γρ. Λάζο και Ν. Γαβαλάκη). Επέλεξαν περιπτώσεις στα όρια του δικαίου και της ηθικής (π.χ. ευθανασία, να οδηγείς μεθυσμένος, να πετάς το τσιγάρο σου από το παράθυρο του αυτοκινήτου κ.λπ.), στις οποίες οι ερωτώμενοι έπρεπε να απαντήσουν εάν το είχαν διαπράξει στο παρελθόν, πιθανόν να το διέπρατταν ή δεν (ή δεν θα) το διέπρατταν. (Τα αποτελέσματα δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα Ελευθεροτυπία.

δ) Θυματολογική έρευνα (σε συνεργασία με Γρ. Λάζο και Θ. Μανουδάκη). Δημοσιεύτηκε στο Περιοδικό «Συνήγορος»). Αφορούσε το αν οι ερωτώμενοι έπεσαν θύμα ενός αδικήματος και εάν ναι, ποίου. Σημαντικό υπήρξε το ποσοστό των θυμάτων που θεωρούν ότι έχουν κάποια ευθύνη για το αδίκημα. Σχετικά μικρό ήταν και το ποσοστό αυτών που εμπιστεύθηκαν την αστυνομία μετά το αδίκημα. Τα αποτελέσματα συγκλίνουν προς εκείνα ερευνών άλλων χωρών.

ε) Έρευνα για την κακοποίηση παιδιών (σε συνεργασία με Θ. Μανουδάκη). Το 1998 προσπάθησα να υλοποιήσω στην Ελλάδα την ιδέα που είχα από τον Καναδά για τη διενέργεια Συνεδρίου με θέμα: «Διεπιστημονική προσέγγιση του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας». Στόχος ήταν να προσεγγισθεί το θέμα σφαιρικά από επιστήμονες διαφόρων κλάδων (θεολόγος, ιστορικός, καλλιτέχνης, νομικός, ψυχίατρος, εγκληματολόγος, κοινωνιολόγος, ψυχολόγος, ιατροδικαστής, αστυνομικός, δημοσιογράφος) για το πώς ο κάθε επιστήμων εκλαμβάνει, αντιλαμβάνεται ή αντιμετωπίζει το έγκλημα της ανθρωποκτονίας. Στην πρόσκληση της Οργανωτικής Επιτροπής (Α. Μαγγανάς, Αγ. Τσιγκρής, Στ. Παπαμιχαήλ) ανταποκρίθηκαν πολλοί έγκριτοι επιστήμονες και ειδικοί του χώρου, περίληψη δε των ανακοινώσεων δημοσιεύθηκε στο Περιοδικό Ποινική Δικαιοσύνη. Από τον Καναδά ήρθε ο Μ. Cusson.

Το 1999 εξεδόθη από τη Νομική Βιβλιοθήκη το σύγγραμμα «Θέματα Εγκληματολογίας και Ποινικού Δικαίου» όπου συμπεριέλαβα διάφορες δημοσιεύσεις μου που αφορούσαν αναλυτικές παρουσιάσεις πολύ σημαντικών Τευχών της Revue Criminologie η οποία διήρχετο τη δεκαετία του '90 το χρυσό αιώνα της (Συγκριτική Εγκληματολογία-Αφιέρωμα στο D. Szabo, Νέες γνώσεις στην Εγκληματολογία), καθώς και έρευνες που διεξήγαγαν οι φοιτητές μου σχετικά με την ευθανασία και τις ληστείες σε οδηγούς ταξί.

Το 2000 εκδόθηκε ο Τιμητικός Τόμος για την Καθηγήτρια Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, του οποίου ανέλαβα την επιμέλεια.

Το 2004 εξεδόθη το «Εγκληματικό Φαινόμενο στην πράξη» με πολύ υλικό από τον Καναδά και το Κεμπέκ. Ενδεικτικά αναφέρω τα θέματα: «Κοινωνικά προβλήματα και ποινικός έλεγχος», κατά πόσο, δηλαδή, ο ποινικός μηχανισμός ενδείκνυται για τη ρύθμιση θεμάτων που αφορούν τα ναρκωτικά, την ενδοοικογενειακή βία και άλλα παρόμοια θέματα. Η «ποινικοποίηση της συμπεριφοράς του πελάτη εκδιδόμενης», το (ιδιαίτερα ενδιαφέρον) «μάθημα - διάλεξη που έδωσε στους φοιτητές μου ο πρώην κρατούμενος Τζαννέτος Τσαπατσάρης», η « αναλυτική παρουσίαση του Πορίσματος της Επιτροπής του Κεμπέκ για το οργανωμένο έγκλημα», η «επανορθωτική δικαιοσύνη», η «ιδιωτική ασφάλεια».

Το 2006 εξεδόθη το βιβλίο «Ιδιαίτερα ζητήματα Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας», όπου παρουσιάστηκαν αναλυτικά σημαντικά δοκίμια της Law Commission of Canada, η οποία διαδέχτηκε την Επιτροπή Μεταρρύθμισης του Καναδά, παράγοντας και αυτή πολύ σημαντικό έργο. Πρόκειται για το What is crime, όπου διαφαίνεται καθαρά η σχετικότητα της έννοιας του εγκλήματος και η, κατά συνέπεια, πρόταση υιοθέτησης εναλλακτικών μέτρων στη θέση του εγκλεισμού. Υπάρχει ακόμη η αναλυτική παρουσίαση του Πορίσματος για την κακοποίηση παιδιών, καθώς και το Πόρισμα της “Welfare Commission of Canada” για το θέμα «φτώχεια και δικαιοσύνη» όπου με πολύ τεκμηριωμένο τρόπο παρουσιάζεται το πόσο επιλεκτικά λειτουργεί η Ποινική Δικαιοσύνη εις βάρος των φτωχών. Στο βιβλίο περιλαμβάνεται ακόμη το άρθρο μου «Η Εγκληματολογία και το Ποινικό Δίκαιο μέσα από τα Ιερά Ευαγγέλια». Θεώρησα αδιανόητο να υπάρχουν τόσες Εγκληματολογίες (κριτική, μαρξιστική κ.ά.) και να μην υπάρχει μια Χριστιανική Εγκληματολογία, όσο κι αν η έννοια του εγκλήματος φαίνεται αντίθετη προς αυτά που δίδαξε ο Χριστός. Η δημοσίευση συμπληρώνεται με επίκαιρα σχόλια των συναδέλφων Καθηγητών Χρ. Ζαραφονίτου και Γρ. Λάζου και αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Εγληματολογία». Το βιβλίο περιλαμβάνει ακόμη το εξαιρετικό γραπτό του καλλίτερου φοιτητή - κρατούμενου που είχα στο μάθημα του ποινικού δικαίου για κρατούμενους στο Κεμπέκ. Υπάρχει επίσης η εργασία που η κα Ζήκου είχε κάμει στο μάθημά μου με θέμα την παρακολούθηση ποινικών δικών. Συγκεκριμένα είχε φτάσει στο σημείο να μετρήσει πόσα εκατοστά απέχει από το πάτωμα και το εδώλιο του κατηγορουμένου η έδρα των δικαστών, πράγμα που προσέδιδε μια μεγαλύτερη «αίγλη» αλλά και επιβολή.

Το 2007 γεννήθηκε η ιδέα να δοθεί η ύλη της Εγκληματολογίας μέσα από τις συνεντεύξεις παραβατικών ατόμων με βάση τις συνεντεύξεις που είχα διεξάγει η Δρ. Σβουρδάκου και άλλοι υποψήφιοι διδάκτορες ή μεταπτυχιακοί φοιτητές. Στην αρχή ήθελα να υπάρχουν μόνο οι συνεντεύξεις με πολύ λίγη (τη στοιχειώδη) θεωρία. Μετά από συζήτηση με τον συνάδελφο Στ. Αλεξιάδη και σε συνεργασία με το Γρ. Λάζο αποφασίσαμε να περιλάβουμε πιο εκτεταμένα θεωρητικά κομμάτια (ίσως κακώς τελικά) από το φόβο μήπως θεωρηθεί από την πανεπιστημιακή κοινότητα ως δημοσιογραφικό κείμενο.

Το βιβλίο με τίτλο «Η Εγκληματολογία από τα κάτω», σε συνεργασία με Γρ. Λάζο και Δ. Σβουρδάκου, εκδόθηκε το 2008 από τη Νομική Βιβλιοθήκη. Ήταν αναμενόμενο ότι οι κρατούμενοι δεν ‘μάσησαν τα λόγια τους’, χωρίς παρόλα αυτά να

παρασυρθούν σε παράλογες θέσεις. Στο τέλος του βιβλίου καταλήγουμε ότι η μόνη ελπίδα για μια πιο ανθρώπινη ποινική δικαιοσύνη είναι οι αγροτικές φυλακές.

Το 2004 μετά από πρόσκληση του τότε Υπουργού Δικαιοσύνης Αναστάση Παπαληγούρα, ανέλαβα την προεδρία του Κεντρικού Επιστημονικού Συμβουλίου Φυλακών όπου έμεινα έναν χρόνο και αναγκάστηκα να παραιτηθώ για λόγους υγείας. Εκείνο που χαίρομαι είναι ότι κατάφερα να μεταφέρω τις συνεδριάσεις του ΚΕΣΦ στις φυλακές αφού θεωρούσα ότι δεν είχαμε κανένα λόγο να συνεδριάζουμε αλλού. Το έκανα κυρίως γιατί έτσι μπορούσαμε να ακούσουμε τους κρατούμενους. Μάλιστα στην πρώτη συνάντηση χάρηκα πολύ όταν 'έκοψα τη φόρα' από ορισμένα μέλη του Συμβουλίου μας που ήταν έτοιμα να αρχίσουν να βγάζουν 'λόγους' μπροστά στους κρατούμενους, ενώ ο λόγος έπρεπε να δοθεί στους τελευταίους, όπως και έγινε τελικά.

Το 2007 με κάλεσε η Μ. Βλαχοπούλου να δώσω μια διάλεξη στον Πολιτιστικό Σύλλογο Πάτμου με θέμα «Το σεξ ως πράξη αγάπης και στοργής». Η διάλεξη αυτή ήταν απάντηση στην ανταλλαγή που είχαμε σε μια εκπομπή του τηλεοπτικού σταθμού Extra με την Πρόεδρο των εκδιδόμενων, όταν της απάντησα ότι παρόλο το σεβασμό και την εκτίμηση που έτρεφα προς τις εκδιδόμενες είχα να τις προσάψω ότι παραπληροφορούν τα νέα αγόρια ως προς την έννοια του αληθινού σεξ το οποίο εκλαμβάνουν ως πράξη των «τριών λεπτών».

Από το 2008 οι εργασίες που μπορούσαν να εκπονήσουν οι φοιτητές (προαιρετικά και για μια καλλίτερη βαθμολογία) επικεντρώθηκαν σε τέσσερα θέματα:

- 1) Συνεντεύξεις με θύματα εγκλημάτων.
- 2) Παρακολούθηση και περιγραφή ποινικών δικών.
- 3) Συνεντεύξεις με αστυνομικούς ως προς τα κριτήρια που εφαρμόζουν για την προσαγωγή κάποιου στο Αστυνομικό Τμήμα.
- 4) Εγκληματολογικό περιεχόμενο των παραμυθιών.

Για τα τρία πρώτα θέματα και δεδομένου ότι πρόκειται για ποιοτική έρευνα οι υποδείξεις και οδηγίες προς τους φοιτητές περιορίστηκαν στον «κορμό» του ερωτηματολογίου ή στους κύριους άξονες της παρατήρησης αφήνοντάς τους ελεύθερους να χρησιμοποιήσουν τη φαντασία και το πνεύμα πρωτοβουλίας που τους διακρίνει. Αυτό είχε το θετικό αποτέλεσμα ορισμένες εργασίες να δώσουν ουσιαστικά τη θεωρία μέσω των πραγματικών περιστατικών των περιπτώσεων που επιλέχθηκαν (κακοποιημένες γυναίκες, προληπτικά μέτρα στις περιπτώσεις ληστειών, κλοπών και διαρρήξεων, κατάχρηση ναρκωτικών ουσιών). Με τον τρόπο αυτό οι εργασίες των φοιτητών χρησιμοποιήθηκαν από τον καθηγητή ως εκπαιδευτικά εργαλεία υπό την έννοια ότι τις παρουσίαζε στην τάξη πριν προσεγγίσει τη θεωρία (απώλεια εξουσίας για τις γυναίκες θύματα (empowerment), αδυναμία ελέγχου του θυμού από το δράστη, επαναλαμβανόμενη θυματοποίηση, συχνές υποτροπές στη χρήση ουσιών).

Θα παρουσιάσουμε πολύ συνοπτικά μερικές από τις εργασίες των φοιτητών:

- 1) *Συνεντεύξεις με θύματα*

Όπως ήταν αναμενόμενο, οι φοιτητές ξεκίνησαν με συνεντεύξεις από γυναίκες θύματα βίας των συντρόφων τους. Περιορίζομαι να αναφέρω την περίπτωση της νεαρής φοιτήτριας που αποφάσισε να φύγει για το εξωτερικό με κάποιον συμφοιτητή

με τον οποίο αποφάσισε να συζητήσει και ο οποίος ,ενώ στην αρχή φαινόταν πολύ συμπαθής και ήπιος, στη συνέχεια έγινε ένας «κτητικός» τύραννος που άρχισε να την κακοποιεί φυσικά και σεξουαλικά. Μέσω αυτού του παραδείγματος οι φοιτητές μπόρεσαν να διαπιστώσουν πώς γίνεται σταδιακά το «γλίστρημα» μέχρι την ολοκληρωτική απώλεια του ελέγχου, πώς η γυναίκα «συγχωρεί» ελπίζοντας ότι η κατάσταση θα διορθωθεί, πώς λειτουργούν τα στερεότυπα του κτητικού άνδρα που μπορεί να γίνει πολύ βίαιος μη μπορώντας να ελέγξει το θυμό του, πώς ο φόβος και η ντροπή να αποκαλύψει το δράμα που βιώνει η γυναίκα εκδηλώνονται στην πράξη και τελικά πώς φτάνει η συγκεκριμένη γυναίκα - θύμα στο σημείο να επαναλάβει τέσσερις φορές στην φοιτήτρια που διεξήγαγε τη συνέντευξη ότι μισεί πλέον βαθιά τους άνδρες γιατί ακόμα κι εκείνοι που φαίνονται ήρεμοι κρύβουν μέσα τους ένα ον βίαιο και κτητικό. Με τον τρόπο αυτό, οι φοιτητές μπόρεσαν να δουν όλη τη θεωρία που κρύβεται πίσω από το φαινόμενο της συντροφικής κακοποίησης και εκείνο της «κακοποιημένης γυναίκας».

Με το πέρασμα του χρόνου, οι συνεντεύξεις επεκτάθηκαν και σε άλλα αδικήματα όπως οι ληστείες. Μερικές χαρακτηριστικές περιπτώσεις: Ο ψιλκατζής ο οποίος μετανιώνει για την παράτολμη συμπεριφορά του να αντισταθεί σε δύο «άπειρους» νεαρούς κλέφτες που τον απείλησαν με ένα μαχαίρι. Ο έφηβος 13 χρόνων του οποίου έκλεψαν το κινητό τηλέφωνο και τα προσωπικά είδη τέσσερις νεαροί κατά την έξοδο του από ένα σχετικά απομονωμένο γυμναστήριο στο Φάληρο και ο οποίος ήθελε να δώσει την εντύπωση (επίδειξη ανδρισμού;) ότι δεν φοβήθηκε πολύ από τις γροθιές που του έδωσαν αλλά ότι στο μέλλον δεν θα περνά μόνος του από το μέρος αυτό. Η περίπτωση της γυναίκας 60 ετών που, γυρίζοντας με το σύζυγό της στο διαμέρισμά τους μετά από μια βραδιά στο καζίνο όπου είχαν κερδίσει 8.000 ευρώ, συνάντησε μέσα στο σπίτι ένα διαρρήκτη ο οποίος τους απείλησε με ένα κατσαβίδι και ένα (ψεύτικο) πιστόλι και η οποία επέδειξε μια απίστευτη ψυχραιμία στην αντιμετώπιση του διαρρήκτη καταφέροντας τελικά να περιορίσει την οικονομική ζημιά παραδίδοντάς τους ένα πολύ μικρότερο χρηματικό ποσό που κρατούσαν επίτηδες σε ένα συρτάρι για παρόμοιες καταστάσεις. Ακόμη υπήρξαν πολλές περιπτώσεις συνεντεύξεων νέων αγοριών και κοριτσιών που έπεσαν θύμα ληστείας κατά την έξοδο από νυχτερινά κέντρα ή περιμένοντας νύχτα το λεωφορείο ή το μετρό. Αξίζει να αναφερθεί ακόμη η περίπτωση της κοπέλας, η οποία βγαίνοντας από το ντους της μετά από κάποιο θόρυβο που άκουσε στην κουζίνα, βρέθηκε πρόσωπο με πρόσωπο με τον διαρρήκτη. Όλες αυτές οι συνεντεύξεις δείχνουν τα αισθήματα πανικού και απόγνωσης και μπορεί να είναι πολύ χρήσιμες στο κεφάλαιο της πρόληψης.

Σχετικά με τη χρήση και την εμπορία ουσιών, υπήρξε η συγκινητική μαρτυρία (δοσμένη παρ'όλα αυτά με πολλή αξιοπρέπεια) μιας νέας κοπέλας 23 χρόνων που βρίσκεται σε προχωρημένο στάδιο εξάρτησης και η οποία έχοντας εγκαταλείψει το σπίτι της ζει σε ένα ακατοίκητο γιατί και περνά τη μέρα της προσπαθώντας με κάθε τρόπο (μικροκλοπές, πορνεία, επαιτεία) να εξασφαλίσει την καθημερινή της δόση. Ή, ακόμη η μητέρα που προσπαθεί να κάνει την καρδιά της πέτρα μπροστά στις επαναλαμβανόμενες αποτυχίες του γιου της να απεξαρτηθεί (στην Ελλάδα ή το εξωτερικό) και η οποία μας παρουσιάζει με πολύ ρεαλιστικό τρόπο τα προβλήματα που βιώνουν οι οικογένειες των χρηστών. Στο σημείο αυτό είναι ενδιαφέρον να τονίσουμε ότι η φοιτήτρια που πήρε τη συνέντευξη φρόντισε να πάρει συνέντευξη και από το γιο, ο οποίος της διηγήθηκε με λεπτομέρεια τις προσπάθειες του στα Κέντρα αποτοξίνωσης χωρίς παρ'όλ'αυτά να είναι σίγουρος ότι δεν θα υπάρξει υποτροπή.

Στο κεφάλαιο των τροχαίων αδικημάτων, οι φοιτητές αντιλήφθηκαν, μετά από μια συνέντευξη με μια κοπέλα θύμα ενός μεθυσμένου οδηγού που χτύπησε το αυτοκίνητο της, τραυματίζοντάς την σοβαρά, ότι η διήγησή της κατά την οποία ανέφερε τις δυσκολίες αποκατάστασης (το ένα της πόδι είχε κοντύνει κατά λίγα εκατοστά) που αντιμετώπιζε μετά το ατύχημα (μακρές και επίπονες θεραπείες), μπορεί να έχει ένα πολύ πιο μεγάλο αποτρεπτικό αποτέλεσμα απ'ότι οι απλές στατιστικές ατυχημάτων που δίνονται στο κοινό.

2) Παρακολούθηση - παρατήρηση ποινικών δικών

Οι φοιτητές έπρεπε να παρακολουθήσουν ένα αριθμό ποινικών δικών, να κρατήσουν σημειώσεις και να τις παρατηρήσουν όχι ως νομικοί αλλά ως εγκληματολόγοι κοινωνιολογικής προέλευσης. Εκτός από τη φύση της κατηγορίας και τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης δεν θα έπρεπε να εστιάζουν στα νομικά στοιχεία αλλά στους διάφορους παράγοντες της δίκης, την αλληλεπίδραση μεταξύ τους, την εξουσία που ασκούν οι δικαστές, εισαγγελείς και αστυνομικοί καθώς και τη συμπεριφορά τους απέναντι στον κατηγορούμενο, το θύμα και τους μάρτυρες ανάλογα με την κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση. Ειδικότερα υπήρχε διάκριση εις βάρος των φτωχών και των αλλοδαπών (Βλ. την πρόσφατη διδακτορική διατριβή της Δήμητρας Σορβατζιώτη «Φτώχεια και Ποινική Δικαιοσύνη»: Η ελληνική ποινική πρακτική, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2009).

Οι φοιτητές μπόρεσαν να παρακολουθήσουν δίκες για φόνους, ληστείες, διαρρήξεις, βιασμούς, σεξουαλικές επιθέσεις, εμπορία ναρκωτικών, τροχαία και άλλα αδικήματα. Μάλιστα μια φοιτήτρια στην εξαιρετική εργασία της (που δημοσιεύτηκε σε βιβλίο, Α.Μαγγανάς, «Ιδιαίτερα ζητήματα Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας», Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2007) έφτασε στο σημείο να μετρήσει πόσα εκατοστά ήταν ψηλότερα η έδρα των δικαστών από το πάτωμα καθώς και από το έδρανο του κατηγορουμένου.

Ενδεικτικά θα περιοριστώ σε ορισμένες περιπτώσεις που τράβηξαν την προσοχή μου. Η υπόθεση του ζευγαριού αλλοδαπών που κατηγορούντο για 120 (!) διαρρήξεις πράγμα που συνάδει με αυτά που ανέφεραν αρκετοί κρατούμενοι στις συνεντεύξεις τους για τις ανάγκες του βιβλίου μας (Α. Μαγγανάς, Γρ. Λάζος, Δ. Σβουρδάκου, «Η Εγκληματολογία από τα κάτω», Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008) ότι, δηλαδή, συχνά η αστυνομία τους «φόρτωνε» με πολλά αδικήματα που δεν είχαν εξιχνιασθεί. Οι κατηγορούμενοι λοιπόν αυτοί δεν καταλάβαιναν και πολλά πράγματα από αυτά που λέγονταν στα ελληνικά στο δικαστήριο και σε κάποια στιγμή, η φοιτήτρια που παρακολουθούσε τη δίκη και κρατούσε σημειώσεις είδε τη μητέρα ενός από τους κατηγορούμενους, γεμάτη αγωνία, να κοιτάζει, κατά τη διάρκεια της απολογίας του γιου της, τον Εσταυρωμένο πάνω από την έδρα των δικαστών, ενώ ταυτόχρονα ακουμπούσε με το χέρι της το σταυρουδάκι που κρεμόταν στο λαιμό της.

Υπάρχει, ακόμη, η περίπτωση των δύο κατηγορουμένων για το ίδιο τροχαίο αδίκημα όπου οι δικαστές επέβαλλαν στον ένα κατηγορούμενο, που ήταν γιατρός πρόστιμο 30 ευρώ, ενώ στον άλλο που ζούσε από την κοινωνική πρόνοια πρόστιμο 300 ευρώ. Πρέπει να τονισθεί ακόμη η διάκριση που γινόταν σε ορισμένες περιπτώσεις εις βάρος κατηγορουμένων που ανήκαν σε συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού, όπως τους ξένους, τους τσιγγάνους και τους φτωχούς. Οι φοιτητές που πήραν μέρος στην έρευνα αυτή βρήκαν την εμπειρία με την πρακτική της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα. Μπόρεσαν με τον τρόπο αυτό να αντιληφθούν τους παράγοντες που επηρεάζουν μια δικαστική απόφαση, σε τι δύσκολη θέση

βρίσκεται ο κατηγορούμενος, τη μεταχείριση που επιφυλάσσεται στους μάρτυρες, το ρόλο που παίζουν οι δικηγόροι καθώς και τη δυναμική στις σχέσεις δικαστών, εισαγγελέων και συνηγόρων υπεράσπισης.

3) *Συνεντεύξεις με αστυνομικούς*

Οι φοιτητές έπρεπε να ρωτήσουν τους αστυνομικούς ποια κριτήρια εφαρμόζουν όταν ζητούν από κάποιον να τους συνοδεύσει στο Τμήμα. Ειδικότερα η απόφασή τους επηρεάζεται από την ηλικία, το φύλο ή την κοινωνική κατάσταση του ατόμου? Όπως έχουν καταδείξει πολλές έρευνες οι αστυνομικοί με πολύχρονη εμπειρία έχουν την τάση να είναι πιο ελαστικοί και ανεκτικοί ενώ ταυτόχρονα αποδέχονται ότι ορισμένοι συνάδελφοί τους είναι πολύ πιο αυστηροί προς τους ξένους, τους φτωχούς, τους άστεγους και τις ομάδες (συμμορίες) των νέων. Ασφαλώς η διαπίστωση αυτή δεν είναι απόλυτη αφού υπήρξαν αστυνομικοί με πολύχρονη εμπειρία οι οποίοι απαντούν ότι δεν κάνουν καμία διάκριση εφαρμόζοντας το Νόμο. Από την πλευρά τους νεαροί αστυνομικοί, πτυχιούχοι των Σχολών Αστυνομίας δείχνουν αυστηρότητα και εφαρμόζουν το νόμο με τρόπο άτεγκτο (υπερβάλλον ζήλος;).

4) *Εγκληματολογικό περιεχόμενο των παραμυθιών*

Ο αντικειμενικός στόχος στην περίπτωση αυτή ήταν να διερευνηθεί το μήνυμα από εγκληματολογική σκοπιά που περνούν στα παιδιά τα παραμύθια. Οι φοιτητές ακόμη μια φορά, επέδειξαν μεγάλη φαντασία και πνεύμα πρωτοβουλίας. Στην περίπτωση της ανάλυσης του παραμυθιού «Το κοριτσάκι με τα σπέρτα», οι φοιτήτριες ανέλυσαν το πρόβλημα της κακοποίησης παιδιών από τους γονείς τους καθώς και το ότι η κοπέλα υπήρξε επανειλημμένα θύμα (designated victim). Για την αναλυτική παρουσίαση του παραμυθιού «Ο Αλή Μπαμπάς και οι 40 κλέφτες», οι φοιτήτριες μίλησαν για τον πολιτισμό της Ανατολής με τον αντίστοιχο ηθικό κώδικα αξιών καθώς και για τις ποινές που επιβάλλονταν την εποχή που γράφθηκε το παραμύθι. Τέλος στην περίπτωση της «Χιονάτης» ομολογώ ότι εξεπλάγην όταν διάβασα ότι η Χιονάτη διέπραξε μια παραβίαση κατοικίας (trespassing) μπαίνοντας στο σπίτι των Νάνων.

Τα έξι τελευταία χρόνια δυο καθοριστικά διδακτορικά κατατέθηκαν. Πάντα στόχος μου ήταν να επιβλέπω διδακτορικά με κοινωνική χρησιμότητα και όχι απλά «κοσμήματα» της Βιβλιοθήκης. Στο πρώτο, με θέμα τις «Αγροτικές Φυλακές στην Ελλάδα», ο πολύτιμος Βοηθός και Συνεργάτης μου ένα πραγματικό θαύμα ανιδιοτελούς, πρόθυμης και πρόσχαρης προσφοράς προς οποιονδήποτε βλέπει ότι έχει ανάγκη από τη βοήθειά του (τον οποίο έστειλε κοντά μου ασφαλώς η Θεία Πρόνοια και από τον οποίο είχα ήδη ζητήσει να γράψει «Το Ημερολόγιο ενός εθελοντή», το οποίο περιέγραφε ορισμένες και ελάχιστες περιπτώσεις προσφοράς του χωρίς όρια σε νέους κρατούμενους μικρά παιδιά φτωχών οικογενειών, ηλικιωμένους αρρώστους ανθρώπους με ψυχικά προβλήματα, μετανάστες και τόσους άλλους/ες, πραγματοποίησε ένα όνειρό μου από το 1982 όταν ήμουν στον Καναδά, την εξονυχιστική και σε βάθος μελέτη του θεσμού των αγροτικών φυλακών, ο οποίος είναι ο μόνος σε σχέση με τις κλειστές φυλακές που λειτουργούν εδώ και 90 χρόνια άψογα και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως παράδειγμα από ξένες χώρες, ως ασύγκριτα πιο ανθρώπινος τρόπος εκτέλεσης της ποινής και προσπάθειας επανένταξης των κρατούμενων. Η διατριβή συνοδεύεται από πλούσιο φωτογραφικό υλικό αφού, ως Πρόεδρος του Κεντρικού Επιστημονικού Συμβουλίου είχα ζητήσει από τον Υπουργό και παιδικό μου φίλο Αν. Παπαληγούρα να επιτραπεί η φωτογράφιση, διότι μια φωτογραφία ως γνωστόν «αξίζει χίλιες λέξεις».

Το δεύτερο διδακτορικό κατέθεσε η συνεργάτης μου, Επίκουρη Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας Δήμητρα Σορβατζιώτη, το 2009, με τίτλο «Η φτώχεια της Δικαιοσύνης». Εμπνευσμένο από μια канаδική δημοσίευση του “National Welfare Council” (Poverty and Justice), στηρίχθηκε σε πολλές συνεντεύξεις από δικαστές, εισαγγελείς αστυνομικούς, συνηγόρους υπεράσπισης, γραμματείς δικαστηρίων, σωφρονιστικούς υπαλλήλους και κρατούμενους για να καταδείξει τη δυσμενή μεταχείριση των «φτωχών» κατηγορουμένων. Είναι μια πρωτότυπη για τα ελληνικά δεδομένα έρευνα, θαρραλέα που καταγγέλλει απερίφραστα αλλά τεκμηριωμένα την άνιση μεταχείριση των φτωχών από το Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης. Η Δήμητρα Σορβατζιώτη υπήρξε δικηγόρος στην Πάτρα πριν αρχίσει την ακαδημαϊκή της καριέρα. Εξοικειώθηκε με το αγγλοσαξονικό ποινικό δίκαιο σε σημείο που μια υπόθεση που κέρδισε στο Ανώτατο Δικαστήριο Κύπρου να θεωρηθεί ως “authority” (νομολογία) (Υπόθεση Κύρκος (νέα αποδεικτικά στοιχεία / fresh evidence). Στη συνέχεια δημοσίευσε ένα σημαντικό άρθρο σχετικά με την “intime conviction” (δικανική πεποίθηση) για την ενοχή στο ευρωπαϊκό δίκαιο όπου ο δικαστής δεν υφίσταται κανέναν έλεγχο για την απόφαση για την ενοχή ούτε είναι υποχρεωμένος να την αιτιολογήσει σε αντίθεση με το αγγλοσαξονικό δίκαιο όπου πολλοί και συγκριμένοι κανόνες του δικαίου της απόδειξης τον δεσμεύουν (τεκμήριο αθωότητας, απόδειξη ενοχής πέραν πάσης εύλογης αμφιβολίας, αποτίμηση της αξιοπιστίας των μαρτύρων, κοκ). Στη διδασκαλία της εφάρμοσε τη σωκρατική μέθοδο και το διάλογο με τους φοιτητές. Της ζήτησα μάλιστα να ετοιμάσει μια δημοσίευση με την εμπειρία της αυτή που δημοσιεύθηκε στο επιστημονικό περιοδικό International Journal of Social Sciences. Η διαφορά μας έγκειται στο ότι εφάρμοσα τον διάλογο, μέσω της ενθάρρυνσης του φοιτητή, ενώ εκείνη, με πολύ πιο άμεσο και μερικές φορές ελαφρά ειρωνικό τρόπο, κεντρίζει τους φοιτητές της να προχωρήσουν περισσότερο στην έρευνα και τη σκέψη.

Από το 2005 και μετά η πρόσβαση μέσω Ίντερνετ σε πληθώρα δεδομένων μου άνοιξε νέους ορίζοντες στο ερευνητικό πεδίο. Έτσι μετά από τον «κορεσμό» με τις αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Καναδά με αναλύσεις στα διάφορα βιβλία μου μπόρεσα να έχω πρόσβαση στις αποφάσεις των πρωτοβάθμιων δικαστηρίων του Κεμπέκ σε ένα θέμα που πάντα προσέλκυε το ενδιαφέρον μου, τις σεξουαλικές επιθέσεις και δευτερευόντως την ενδοοικογενειακή βία. Επικεντρώθηκα στην ανάλυση πρωτοβάθμιων αποφάσεων του Κεμπέκ, διότι εκτός από τα σημεία που αφορούν το Δίκαιο, περιλαμβάνουν καταθέσεις μαρτύρων εμπειρογνομόνων, ψυχολόγων, ψυχιάτρων, κοινωνικών λειτουργών και κυρίως θύματος και δράστη. Το ότι πάντοτε προτιμούσα την ανάλυση σεξουαλικών εγκλημάτων, είναι διότι εμπλέκουν θέματα Ψυχολογίας, Κοινωνιολογίας, και Εγκληματολογίας, αφορούν ένα σοβαρό θέμα όπου εμπλέκονται η κατάχρηση εξουσίας, η βίαιη επιβολή, η διαστρέβλωση της έννοιας της σεξουαλικότητας και η διαιώνιση κοινωνικών στερεοτύπων. Πατεράδες, αδέρφια και άλλοι συγγενείς, καθηγητές, γιατροί, προπονητές, εργοδότες που καταχρώνται τις σχέσεις εξουσίας και επιβολής σε νέα παιδιά αλλά και ενήλικες. Σκληρά περιστατικά βίας που επισυνέβησαν πολλές φορές 10, 20,30, 40, 50 χρόνια πριν, δεδομένου ότι στο αγγλοσαξονικό δίκαιο δεν υπάρχει παραγραφή τέτοιων σοβαρών εγκλημάτων. Πήρα τις υποθέσεις στη σειρά όπως ήταν στην τράπεζα δεδομένων νομολογίας του Κεμπέκ (SOqUIZ), τις έστειλα σε ορισμένους φίλους συναδέλφους, υποψήφιους διδάκτορες οι οποίοι μου διαβίβαζαν τα πολύ ενδιαφέροντα σχόλια τους που ενσωμάτωνα στην ανάλυση. Συγκεντρώθηκε πολύ υλικό και πρότεινα στη Δήμητρα Σορβατζιώτη την έκδοση βιβλίου με τις πιο ενδιαφέρουσες από αυτές τις αποφάσεις όπου εκείνη θα έθετε σε αντιπαραβολή αυτά

που προβλέπει το ελληνικό δίκαιο. Το αστείο είναι ότι όταν άρχισα να της στέλνω ορισμένες από τις πραγματικά σκληρές αυτές περιπτώσεις η πρώτη αντίδραση της ήταν: «θα κάνω εμετό, πώς ασχολείσαι με τέτοια θέματα». Μετά βέβαια αντιλήφθηκε τη σημασία αυτών των θεμάτων, πόσο επικίνδυνα είναι αυτά τα εγκλήματα, τις τραγικές συνέπειες για τα θύματα και πόσο αναχρονιστικό είναι το ελληνικό ποινικό δίκαιο σε σχέση με το καναδικό στην «ολική» αντιμετώπιση αυτών των προβληματικών καταστάσεων. Εκδώσαμε, λοιπόν, το 2012, στη Νομική Βιβλιοθήκη, το σύγγραμμα «Δράστες σεξουαλικών εγκλημάτων».

Ασχολήθηκα ακόμη με τρία σημαντικά κείμενα που δείχνουν τι σημαίνει κοινωνία Πρόνοιας που είναι η κοινωνία του Κεμπек. Το πρώτο αφορούσε τις κοινωνικές Υπηρεσίες για ανήλικους όπου βλέπουμε για παράδειγμα το Κράτος να βοηθά ένα ζευγάρι σε δυσκολία φροντίζοντας το παιδιά από λίγο πριν τον τοκετό μέχρι τα πέντε τους χρόνια. Επίσης όταν πρόκειται για νέο παραβατικό επιβάλλονται εξωδικαστικά μέτρα για να αποφευχθεί η επαφή με τον ποινικό μηχανισμό. Το δεύτερο αφορούσε νέους σε κίνδυνο να ενταχθούν στις συμμορίες του δρόμου. Ειδικοί κοινωνικοί επιστήμονες αλλά και ψυχολόγοι προετοιμάζονται για όσο χρονικό διάστημα απαιτείται (πολλές φορές για ένα ή και δύο χρόνια για να μουν και να γίνουν δεκτοί στις συμμορίες, ώστε να δράσουν προληπτικά. Το τρίτο κείμενο αποτελεί ανάλυση των πεπραγμένων λειτουργίας εδώ και 45 χρόνια της κρατικής Υπηρεσίας αποζημίωσης θυμάτων εγκληματικών πράξεων, η οποία λειτουργεί υποδειγματικά και έχει ήδη καταβάλλει σε θύματα πάνω από ένα δισ. δολάρια.

Στο γαλλικό δίκτυο με αρχαία βιβλιογραφία επέλεξα για μετάφραση ορισμένα κείμενα που με ενδιέφεραν περισσότερο. Έτσι ξεκίνησα με τις Επιστολές προς ψαράδες, πόρνες και παράσιτα - κηφίνες. Του Αλκίφρονα. Πρόκειται για επιστολές που του ζήτησαν να συντάξει για άτομα από τις τρεις παραπάνω κατηγορίες. Εντύπωση προξενεί η βαθειά γνώση της κοινωνικής πραγματικότητας αλλά και της (γυναικείας) ψυχολογίας. Το άλλο κείμενο από την αρχαία ελληνική Γραμματεία είναι ο Κεβης μαθητής του Σωκράτη όπου στο κείμενο του περιγράφει γλαφυρά τα διάφορα στάδια που περνά η ψυχή του ανθρώπου για να φτάσει στην αρετή. Ακόλουθη σαν τα θρησκευτικά κείμενα με πρώτο τον Απολογητικό του Αριστείδη όπου με λογικά επιχειρήματα επιδιώκει να αποδείξει στον βασιλιά Ηρώδη την ανωτερότητα του χριστιανισμού σε σχέση με τις άλλες θρησκείες.

Μετά από συζητήσεις με τη σύζυγό μου ανακάλυψα τα «Κρυφά Ευαγγέλια», τα οποία περιέχουν στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν σε λειτουργικά κείμενα ή Ύμνους, όπως οι Χαιρετισμοί. Ξεκίνησα με τη μετάφραση από τα γαλλικά του Ευαγγελίου του Νικόδημου που ασχολείται με την μεταθάνατον ζωή. Ακλούθησε το Ευαγγέλιο του Θωμά του Ισραηλίτη που μιλά για την παιδική ηλικία του Ιησού και τέλος το Ευαγγέλιο της παιδικής ηλικίας που κατά μια παράδοση είναι αυτά που διηγήθηκε η Παναγία στον Απόστολο Πέτρο. Προσωπικά το θεωρώ ένα ιδιαίτερα τρυφερό κείμενο, ουσιαστικά είναι το «Ευαγγέλιο της Παναγίας». Όταν το είχα σχεδόν ολοκληρώσει το έστειλα σε φίλους ιερείς, γιατί δεν ήθελα να προξενήσω πρόβλημα, αφού πολλοί κακόπιστοι ίσως προσπαθούσαν να γελοιοποιήσουν τη χριστιανική θρησκεία με βάση τα θαύματα που αναφέρονται στο κείμενο. Μου απάντησαν ότι παρά το ενδιαφέρον του δεν έχει θεοπνευστία. Για τον λόγο αυτό σταμάτησα τη μετάφρασή του.

Από το 2012 κάνω επώνυμα σχόλια σε ειδήσεις των Νέων του ενδιαφέροντός μου. Στην αρχή ανέφερα και την ιδιότητά μου πράγμα που ξεσήκωσε μοιρασμένες αντιδράσεις και με οδήγησε στο να περιορισθώ στο όνομα και το επώνυμο. Τα θέματα ήταν σεξουαλική κακοποίηση παιδιών, ανήλικα θύματα, κρατούμενοι φυλακές, ευθανασία, θανατική ποινή, Ισλάμ και διάφορα παρόμοια. Το ενδιαφέρον με αυτά τα σχόλια είναι ότι 'μπαίνεις στην αρένα' και δεν περιορίζεσαι στους φοιτητές σου, οι οποίοι μπορεί ορισμένες φορές να διστάζουν να κάνουν κριτική στον καθηγητή τους. Έτσι γνώρισα ανθρώπους με ευρύ μυαλό και ενδιαφέρουσες απόψεις. Το πλεονέκτημα των σχολίων είναι ότι σε λίγο χώρο πρέπει να εκθέσεις τις απόψεις και τις θέσεις σου. Εξάλλου ικανοποιεί την επιθυμία μου για «εκδημοκρατισμό» της γνώσης μοιράζοντας τις εμπειρίες και γνώσεις σου με όσους περισσότερους γίνεται. Τον Οκτώβριο του 2015 με πρωτοβουλία του Παναγιώτη Σχίζα μπόρεσα να επαναλάβω την εμπειρία του Κεμπέκ δίνοντας, μέσω skype, το μάθημα «Στοιχεία Ποινικού Δικαίου και Εγκληματολογίας» στους εγκλείστους του ΕΚΚΝ Αυλώνα και το Προσωπικό (ανά μια ώρα την εβδομάδα δημοτικό, γυμνάσιο, προσωπικό).